

הטרור וחרדת הישראלים: עדויות לעלויות הלא-כספיות של האינתיפאדה*

מאת: נעם זוסמן ודמיטרי רומנוב**

בשלהי שנת 2000 פרצה התקוממות מזוינת ביהודה, שומרון וחבל עזה (יש"ע) המלווה בפיגועי טרור קשים. המחקר בוחן את השפעת הפעילות החבלנית העוינת על שביעות הרצון מהחיים, הציפיות ותחושות נוספות, באמצעות שילוב הסקר החברתי של 2002 עם קובץ פיגועים. מסתבר כי פיגועים קטלניים גורעים הרבה מן האושר – טרור בעיר המגורים של הנסקר בתוככי מדינת ישראל מביא באותו היום לירידה בשביעות הרצון מהחיים של יהודים השקולה לכחמישית מהכנסתם המשפחתית החודשית ברוטו לנפש תקינת, והרבה פחות מכך ביחס לטרור במקום אחר בישראל וביש"ע. הפגיעה באושר פוחתת במהירות עם הזמן, כך שכעבור ימים אחדים היא מתפוגגת, ולכן במוצע על פני השנה כולה הטרור כפי הנראה כמעט אינו מותיר חותם על שביעות רצונם של ישראלים מחייהם. ציפיותיהם באשר למצבם הכללי והכלכלי, כמו גם הרגשת ביטחונם האישי ותחושת הבדידות שלהם, מושפעים אף הם מהטרור.

הקדמה

התגברות העימותים נמוכי העצימות והטרור ברחבי העולם בשנים האחרונות, ששיאם בפיגועי ה-11 בספטמבר 2001 בארה"ב, מיקדו את תשומת הלב לפגיעת הטרור בפעילויות כלכליות מגוונות ושינויים בדפוסי ההתנהגות האנושית. בשלהי שנת 2000 פרצה התקוממות מזוינת ביש"ע ("אינתיפאדת אל-אקצא") המלווה גם בפיגועי טרור קשים כנגד אזרחים בערי ישראל, ועד סוף 2003 נהרגו למעלה מ-900 ישראלים וקרוב ל-3 אלפים פלסטינאים. אירועי הטרור החרפו בשנת 2002 ובמהלכה נהרגו כ-460 ישראלים ונפצעו אלפים.

בשנת 2002 ערכה לראשונה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה סקר חברתי רחב ממדים הדומה במתכונתו לסקרים מקבילים מהעולם (למשל ה-Euro-Barometer Survey). הסקר כולל את המאפיינים הסוציו-דמוגראפיים והכלכליים של משק הבית והנסקר, וכן מערך שלם של שאלות ממגוון תחומים הנמצאים במרכז חייו של האדם, שבמקרים רבים התשובה להן סובייקטיבית. בין השאר נתבקשו הנסקרים לדרג את שביעות רצונם מחייהם, ציפיותיהם

* אנו מודים לגבי גבי אשכנזי ולד"ר צ'רלס קימן מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על ההסברים המלומדים והתמיכה בקליטת הסקר החברתי, ולמר יצחק גילת מער"ן (עזרה ראשונית נפשית) על העמדת נתוני פניות טלפוניות לארגון ועל ההכוונה. כמו כן תודה לשופטים האנונימיים.

** מחלקת המחקר, בנק ישראל. הדעות המובאות במאמר זה אינן משקפות בהכרח את עמדת בנק ישראל.

ותחושות נוספות. מפתיע לגלות שחרף המצב הביטחוני והכלכלי הרעוע 83 אחוזים מהישראלים שבעי רצון מחייהם, בדומה לשיעור במדינות ה-OECD.

השפעת הטרור על כלכלת ישראל נחקרה לאחרונה על-ידי Becker and Rubinstein (2004), Eckstein and Tsiddon (2004), Eldor and Melnick (2004), Haj-Yehia (2003) ו-Fielding (2003). מחקרים אלו התמקדו בזיהוי ההשפעה המצרפית של פעילות חבלנית עוינת (פח"ע) על הצריכה הפרטית, ההשקעות, תנועת התיירות, שוקי הכספים וההון, הנסיעה בתחבורה ציבורית, תעסוקה ושכר של נהגי אוטובוסים ומאבטחים ועוד.

בין הגישות האחרות להערכת עוצמת ההשפעה של הטרור על בני אנוש (ראו Frey and Luechinger, 2003) מצויות גם שיטות סובייקטיביות, המבוססות על תשובות ועמדות של נסקרים, כמו למשל מענה לשאלה על שביעות רצון מהחיים. בשנים האחרונות זוכה לעדנה המחקר הכלכלי על הגורמים לאושר (ראו: זוסמן ורומנוב, 2004; Frey and Stutzer, 2002; Kahneman et al., 1999). ואולם, רק לאחרונה בחנו Frey and Luechinger (2003) לראשונה את הקשר בין הטרור לשביעות הרצון מהחיים. המחברים התמקדו במחוזות בצרפת החל משנות השבעים, ומצאו שכתוצאה מהתרחשות פיגועים חלה ירידה של 0.07 נקודה בשביעות הרצון בסולם בן 4 נקודות. הפיצוי הכספי הנדרש במחוז מוכה טרור לעומת מחוז שלו הוא למעלה מ-10 אחוזים מההכנסה המשפחתית. ההשפעה הניכרת של הטרור מפתיעה כיוון ששכיחות הפיגועים ועוצמתם הייתה נמוכה, ועל אחת כמה וכמה בהינתן שהמחברים לא התחשבו במועד ובמיקום המדויק של הפיגועים בהשוואה לעיתוי ביצוע הסקר ולמקום מגורי הנסקר.

מטרת המחקר היא לנצל את המידע הרב הטמון בסקר החברתי לבחינת השפעת הטרור בישראל בשנת 2002 על תחושות הפרטים, תוך חישוב מחירו ההדוני של הטרור. לשם כך זווגו נתוני הסקר עם מאגר מפורט של פח"ע לפי מקום וזמן.

הממצא העיקרי של המחקר הוא שפיגועים קטלניים, במיוחד בעיר מגוריו של נסקר יהודי, גורעים הרבה מן האושר הרגעי. עם זאת, הפגיעה בשביעות הרצון מהחיים פוחתת חיש קל, כך שכעבור ארבעה ימים היא מתפוגגת, ולכן בממוצע על פני השנה כולה הטרור כמעט אינו מותיר את חותמו על שביעות רצונם של הישראלים מחייהם. ציפיות הפרטים ביחס למצבם הכלכלי והכלכלי, כמו גם הרגשת הביטחון האישי ותחושת הבדידות מושפעים אף הם מהטרור.

סדר העבודה הוא כדלקמן: בפרק א' נסקור את אירועי הטרור שהתרחשו בישראל בשנת 2002, בפרק ב' נתאר את הסקר החברתי ואת המידע על הפח"ע, בפרק ג' נבחן את השפעת

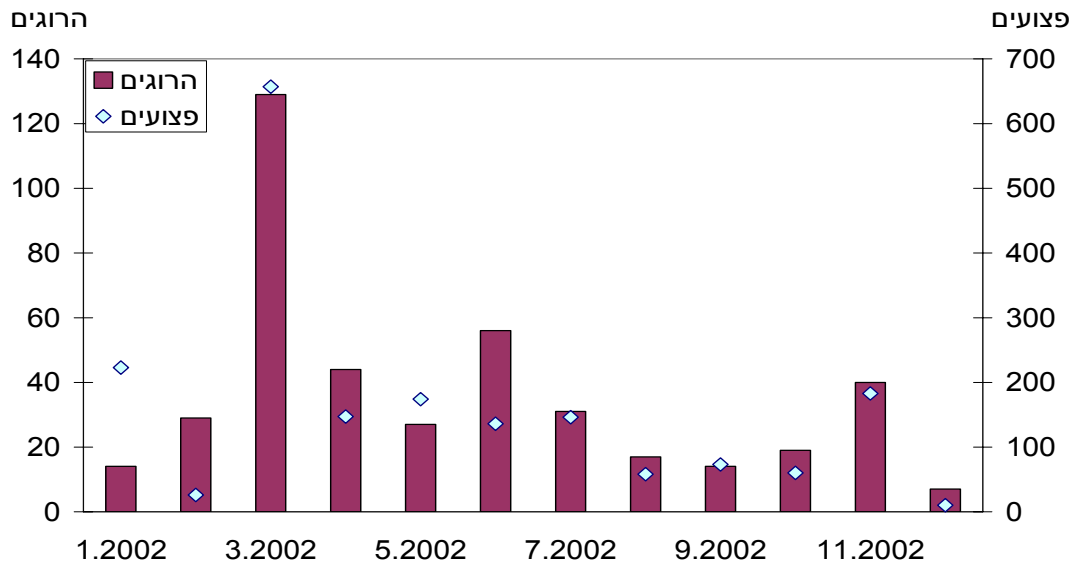
הפיגועים על שביעות הרצון ועל תחושות נוספות, ונחשב את מחירו ההדוני של הטרור, ולבסוף סיכום.

א. פיגועי הטרור בשנת 2002

בשלהי שנת 2000 פרצה התקוממות של הפלסטינאים בישי"ע והיא לוותה בפיגועי טרור בשטחים וברחבי מדינת ישראל. עד סוף 2003 נהרגו בעימות למעלה מ-900 ישראלים, כשני שלישים מהם אזרחים, וקרוב ל-3 אלפים פלסטינאים.

בשנת 2002 הגיעו ממדי הטרור במדינת ישראל לשיאם וגבו מחיר כבד בדם ובדמים: נהרגו למעלה מארבע מאות איש ואישה ונפצעו קרוב לאלפיים, ועלות האינתיפאדה עמדה על 3.8-3.1 אחוזי תמ"ג (דוח בנק ישראל לשנת 2002). כשני שלישים מההרוגים וכמעט כל הפצועים נפגעו מפח"ע בערים בשטח הריבוני של מדינת ישראל, בהן התרחשו פיגועי התאבדות מרובי נפגעים (בממוצע כ-4 הרוגים ולמעלה מ-20 פצועים לפיגוע). התפלגות פיגועי הטרור לא הייתה אחידה על פני השנה כולה. בתחילתה נרשמו אירועי פח"ע מרובי נפגעים בתדירות גבוהה, ושיאם בפיגוע במלון "פארק" בנתניה בליל הסדר תשס"ב (שלהי מארס). אלו הובילו למבצע צבאי ("חומת מגן") שכלל השתלטות זמנית על ערים ערביות ביהודה ושומרון, ובהמשך השנה חלה רגיעה יחסית (ציור 1). מרבית הפיגועים הקטלניים התרחשו בירושלים ובמחוז המרכז (בעיקר בנתניה ובראשון לציון) – ציור 2. לעומת זאת, הקורבנות במחוזות צפון, ת"א ודרום היו מועטים יחסית. יוצא אפוא שקיימת שונות רבה בהתפלגות הפיגועים לפי מועד, מקום ועוצמה, והיא אשר תשמש לזיהוי השפעת הטרור על תחושות הפרטים.

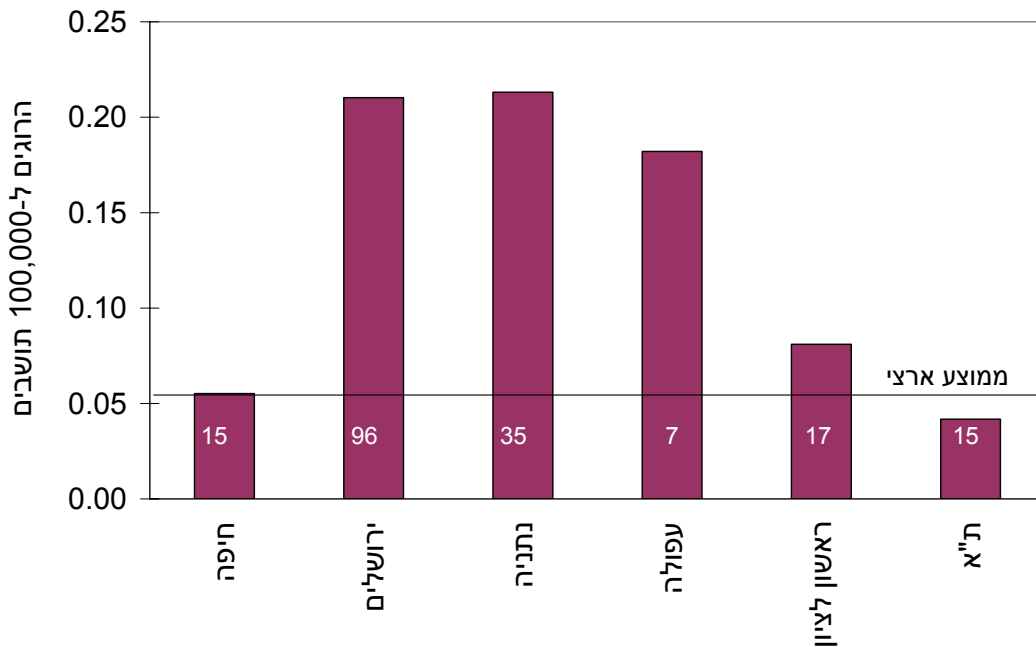
ציור 1. נפגעים¹ בפיגועים במהלך 2002

המקור: המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי בהרצליה.
 הערה לציור:
 (1) אזרחים וחיילים ישראלים.

ציור 2. הרוגים בפיגועים במהלך 2002 בישובים נבחרים,

מספרים מוחלטים ול-100,000 תושבים¹

המקור: המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי בהרצליה; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; עיבודי המחברים.

הערה לציור:
 (1) תושבים יהודים בלבד ולמעט בישי"ע.

ב. תיאור הנתונים

בשנת 2002 ערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את הסקר החברתי הראשון עליו השיבו 7 אלפים נפשות בנות 20 ומעלה, המהוות מדגם מייצג של אוכלוסיית הבוגרים בישראל. הסקר הוא במתכונת דומה ל-Euro-Barometer Survey ול-German Socio-Economic Panel Study (GSOEP). יש להדגיש שהנסקרים בארץ נשאלים פעם אחת בלבד ואין מדובר בפאנל. הסקר ממפה מגוון מאפיינים סוציו-דמוגרפיים וכלכליים של משק הבית והנסקר, וכן תחומים שלא זכו קודם לכן במשולב להתייחסות מקיפה בארץ, ובכללם תנאי מגורים, מצב בריאותי, דתיות, קשרים חברתיים, ביטחון אישי בסביבת המגורים ועוד.

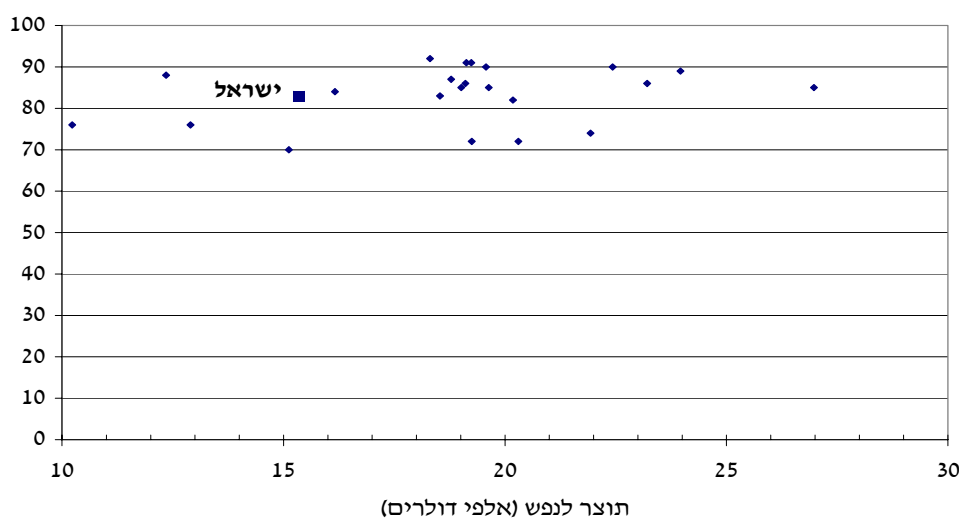
בסקר מופיעה שאלה על שביעות רצון מהחיים לה ארבע תשובות אפשריות – מרוצה מאוד, מרוצה, לא כל כך מרוצה ובכלל לא מרוצה – בדיוק כמו ב-Euro-Barometer Survey. מסתבר כי 83 אחוזים מהישראלים שבעי רצון מחייהם (מרוצה מאוד או מרוצה מהחיים), בדומה לשיעור במדינות ה-OECD (ציור 3). כאשר בוחנים את התפלגות התשובות לשאלה על שביעות הרצון במדינות נבחרות באירופה ובישראל מסתבר כי קיים דמיון רב בין ישראל לבין בריטניה. בסך הכול שיעור הישראלים המאושרים עולה על השיעור המקביל במדינות אגן הים התיכון (יוון, ספרד ופורטוגל) ודומה לזה שנמדד במדינות המפתח ביבשת (איטליה, בריטניה, גרמניה וצרפת) – לפירוט ראו זוסמן ורומנוב (2004).

הממצאים לגבי ישראל הם משנת 2002, שנה שאופיינה בפח"ע בקנה מידה חסר תקדים ובירידה חדה בת 2.8 אחוזים בתוצר לנפש, כך שמפתיע למצוא שיעור כה גבוה של ישראלים השבעי רצון מחייהם. בעולם מצאו כי אמנם לעיתוי במחזור העסקים השפעה חלשה על האושר (Di Tella et al., 2003) אולם שינויים מוסדיים עמוקים (למשל מהפיכה, אי-יציבות שלטונית או תמורות קיצוניות במשטר החברתי-כלכלי) הביאו בטווח הקצר להרעה ניכרת בשביעות הרצון מהחיים (Inglehart et al., 2002), ותגובה זו לא נצפתה לכאורה בישראל. מכאן ניתן לשער אחת משתיים: (1) פגיעת הטרור בשביעות הרצון מהחיים מועטה אם בכלל. (2) אלמלא הטרור הייתה שביעות רצונם של הישראלים גבוהה הרבה יותר; אלא שמהסקר החברתי האירופי (European Social Survey) של 2003, בו נטלה חלק גם ישראל, מסתבר כי שביעות הרצון של הישראלים מתחת לממוצע (בר ואחרים, 2004), וזאת בשעה שנרשמה ירידה חדה בשכיחות ובעוצמת הפיגועים. עם זאת, בהיעדר מידע על שביעות הרצון בתקופה שקדמה לאינתיפאדה, שלא לדבר על

סקרי מעקב אחרי פרטים לפני העימות ובמהלכו, אין להתעלם מן האפשרות שהאינתיפאדה הביאה לירידה כללית מסוימת ברמת שביעות הרצון של הישראלים מחייהם.

ציור 3. שיעור שבעי הרצון מהחיים¹

בישראל בשנת 2002 ובמדינות ה-OECD בשנות התשעים, לפי תוצר לנפש² (אחוזים)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר חברתי 2002; Inglehart and Klingemann (2002); Human Development Report (שנים שונות); עיבודי המחברים.

הערות לציור:

(1) שיעור המשיבים שהם שבעי רצון מחייהם (מרוצים מאוד או מרוצים).

(2) תוצר לנפש במונחי כוח קנייה, בדולרים של קבועים של 1995.

נתונים על פיגועים התקבלו מהמכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי בהרצליה¹. מדובר על כל אירועי הטרור בישראל (כולל ביש"ע) בהם היו מעורבים אזרחים או חיילים ישראלים. מאגר הנתונים מכיל מידע עשיר על כל אחד ואחד מהפיגועים – מועד, מקום, זירת אירוע (אוטובוס וכיוצא בזה), שיטת ביצוע, הרוגים ופצועים ופרטיהם האישיים. כדי לבחון את תגובת הפרט לפח"ע יש לזווג בין הנסקר לבין הפיגועים בשני מישורים: מקום וזמן. בסקר החברתי ניתן לזהות במפורש את ארבע הערים הגדולות (ירושלים, ת"א, חיפה וראשון לציון) וכן במשתמע ערים נוספות (להלן עיר הנסקר). לפי הסקר החברתי הן מאכלסות יחדיו כ-40% מאוכלוסיית הבוגרים היהודים במדינת ישראל. תאריך הראיון עם הנסקר עומד

¹ <http://www.ict.org.il>

לרשותנו². מקום המגורים ותאריך ביצוע הסקר מאפשרים להתאים לכל נסקר את הפיגועים שהתרחשו בחלון זמן נתון לפני מועד עריכת הסקר.

באשר לפיגועים, המידע על מקום ומועד התרחשותם ידוע בוודאות. אנו חלקנו את הפיגועים ל-3 קבוצות לפי מקום התרחשותם: העיר בה מתגורר הנסקר; מקומות אחרים בשטח הריבוני של מדינת ישראל; יש"ע. חלוקה זו מאפשרת לבחון האם קיימת השפעה דיפרנציאלית של הפיגוע על הפרט בהתאם לסמיכותו הפיזית של האירוע למקום מגוריו. לפיגוע בעירו צפויה להיות השפעה חזקה ביותר עליו, אולם היא עשויה להיחלש בערים מרובות פיגועים בשל תהליך הסתגלות. השפעת פיגוע במקום אחר בארץ על הנסקר צפויה להיות קטנה יותר, שכן בדרך כלל נודע לו עליו מכלי התקשורת. לפיגוע ביש"ע אמורה להיות השפעה מועטה, שכן שם התרחשו פיגועים חדשות לבקרים והמרחב עשוי להיתפס כזירת עימות מבודלת. אשר לשעת האירוע (שלוקטה מעיתון "הארץ"), פיגועים שהתרחשו בשעות הערב המאוחרות (לאחר 21:00) הוגדרו לצורך הזיווג כאילו התרחשו למחרת³.

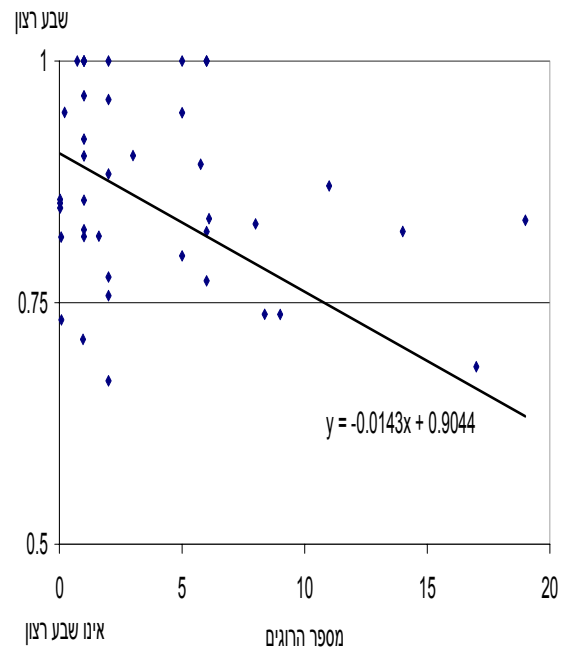
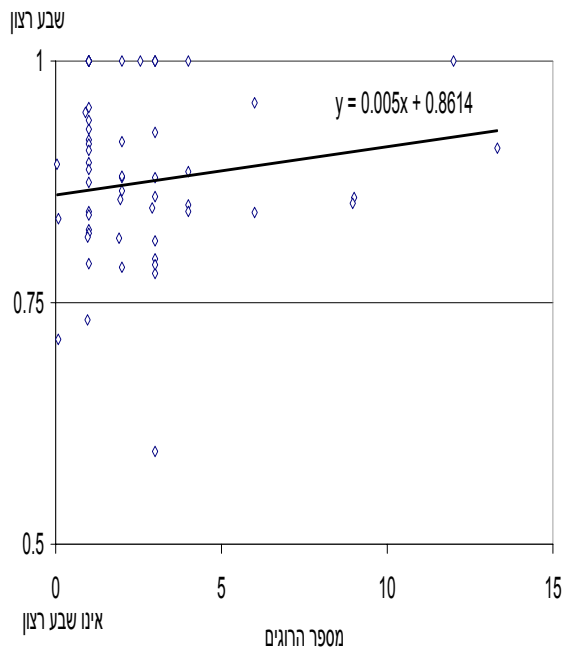
בציור 4 מוצגת שביעות הרצון של ישראלים מחייהם בימים בהם התרחשו פיגועים בשטח הריבוני של מדינת ישראל, לפי מספר הנפגעים (הרוגים ופצועים). בסך הכול במהלך 2002 היו בישראל גופא 49 ימי פיגועים עם נפגעים, ובהם השיבו כשביעית מהנסקרים. מהציור עולה כי על פניו לעוצמת הפיגועים השפעה שלילית חלשה על שביעות הרצון מהחיים. לעומת זאת, לעוצמת הפיגועים ביש"ע יש משום מה השפעה חיובית על שביעות הרצון מהחיים (ציור 4). יש לזכור שכל עוד לא מפקחים על מאפייני הפרט ומשק הבית (כפי שיתבצע בפרק הבא), הממצאים לעיל גולמיים.

² ציוין כי כמעט כל ביקורי הסוקרים בבתי המשיבים לסקר החברתי נערכו בשעות אחר הצהריים והערב.
³ לגבי אירועים בהם היו מעורבים חיילים הוקדמה בשעתיים שעת האירוע שממנה ואילך הפיגוע הוגדר כאילו התרחש למחרת, כיוון ששחרור הידיעה לפרסום מתעכב עד מסירת ההודעה למשפחות הנפגעים.

ציור 4. שביעות רצון מהחיים לפי מספר ההרוגים בפיגועים¹

ב. בישיע

א. בשטח הריבוני של מדינת ישראל

המקור: המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי בהרצליה; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר חברתי 2002; עיבודי המחברים.
הערה לציור:
 (1) אך ורק בימים בהם התרחשו פיגועים.

הטרור מזרה אימה ופחד (Friedland and Merari, 1986, Klar et al., 2002, Israel-;

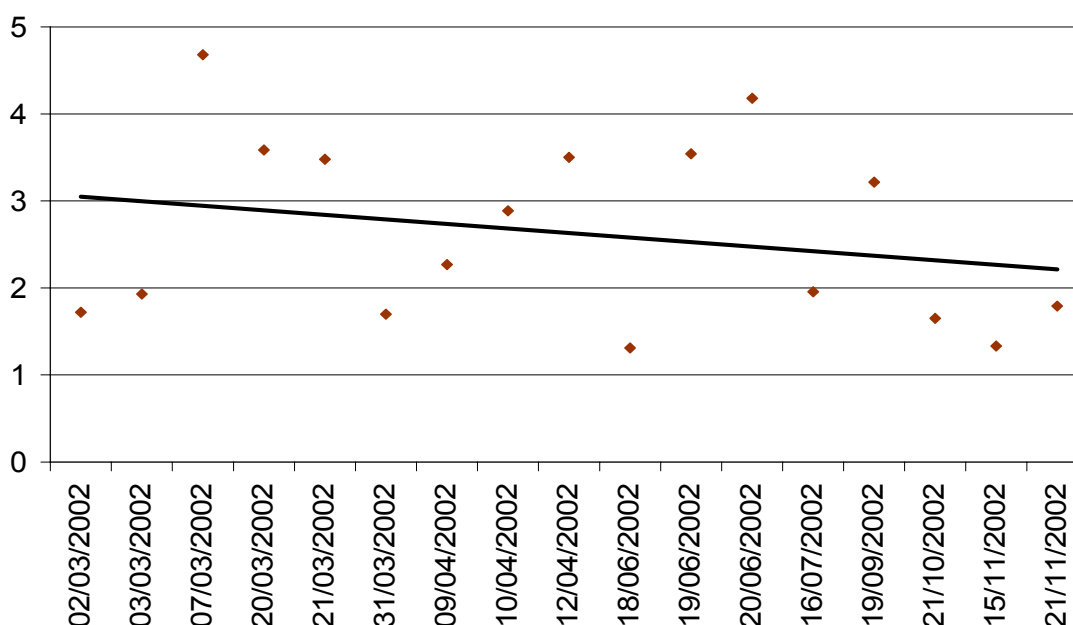
Vleeschhouwer, 2002), ומחקרים מצביעים על כך שתגובות פסיכולוגיות אליו כוללות תסמונות פוסט-טראומטיות, הפרעות שינה, מצבי רוח קשים וחרדה (Bleich et al., 2003), כמו גם שינויים בהרגלי החיים – למשל הימנעות משהייה במקומות ציבוריים ומנסיעה באוטובוסים (Gidron et al., 1999). מפתיע אפוא לגלות שלטרור השפעה חלשה (וכפי שנראה בהמשך קצרת טווח) על שביעות הרצון מהחיים, ועל אחת כמה וכמה אם לוקחים בחשבון את הממצא, העולה מסקר שנערך בסוף אפריל 2002 בקרב מדגם מייצג של ישראלים בוגרים, ולפיו כ-16 אחוזים מהם נחשפו באופן ישיר לפח"ע וכ-37 אחוזים מכירים קרוב משפחה או חבר שנחשף לטרור (Bleich et al., 2003).

אחד ההסברים האפשריים לכך הוא הימנעות הפרטים מחשיפה לסיקור תקשורתי של אירועי פח"ע בכלל, ומרובי נפגעים בפרט, יחד עם תהליך הסתגלות של הצופים וצמצום הכיסוי התקשורתי. מחקרים מצביעים אמנם על כך שצפייה במשדרים כאלו בישראל גורמת לחרדות

(Slone, 2000), אולם לאחר התרחשות אירועים דרמטיים ישנה דעיכה בשיעורי הצפייה במשדרים חדשתיים (Peled and Katz, 1974), וגם היקף הכיסוי התקשורתי פוחת עם ריבוי האירועים, בין השאר משיקולים מסחריים (Scott, 2001).

בחנו את העניין שמגלה הציבור בסיקור התקשורתי של פיגועים מרובי נפגעים במהלך 2002. בציר 5 מוצג היחס בין שיעור הצפייה (רייטינג) במהדורות החדשות לבין מספר ההרוגים באותו יום. לדוגמא אם שיעור הצפייה עמד על 20% ומספר ההרוגים היה 5 היחס הוא 4. מדובר בשיעור הצפייה של משקי בית בכלל האוכלוסייה במהדורת החדשות של ערוץ 2 או במהדורות מורחבות/מיוחדות של הערוץ, ששודרו בין השעות 19:30 עד 21:00 (prime-time). הפיגועים שנבחרו התרחשו עד שעות הערב המוקדמות ובהם היו 5 קורבנות ומעלה. מסתבר כי במהלך 2002 חלה דעיכה בשיעורי הצפייה היחסיים, התפתחות העולה בקנה אחד עם ההשערה לעיל. חיזוק לכך ניתן למצוא אצל Bleich *et al.* (2003) – המחברים מצאו שישראלים החרדים מפיגועים מפחיתים את הצפייה בטלוויזיה.

ציר 5. היחס בין שיעור הצפייה במהדורות החדשות¹ לבין מספר ההרוגים בפיגועים המוניים² בשנת 2002

מקור: : המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי בהרצליה; הוועדה הישראלית למדרוג; עיבודי המחברים.

הערות לציר:

- (1) שיעור הצפייה של משקי בית בכלל האוכלוסייה במהדורת החדשות של ערוץ 2 או במהדורות מורחבות/מיוחדות של הערוץ, ששודרו בין השעות 19:30 עד 21:00.
- (2) פיגועים שהתרחשו עד שעות הערב המוקדמות ובהם היו 5 קורבנות ומעלה (לא כולל את הפיגוע בליל הסדר תשס"ב, 27/03/2002).

עדות נוספת לתהליך ההתרגלות/הסתגלות של האוכלוסייה בישראל להתמשכות האינתיפאדה הוא היקף הפניות הטלפוניות למוקדים של ער"ן (עזרה ראשונית נפשית). בעוד שבחודשים הראשונים של העימות נרשמה עלייה תלולה במספר הפניות על רקע ביטחוני (ציור נ-1 בנספח), לאחר מכן חלה התמתנות, ועם ההסלמה באירועי הפח"ע בראשית 2002 הן שבו ועלו (ראו גם גילת ולצר, טרם פורסם).

ג. ניתוח אקונומטרי של השפעת הטרור על תחושות הפרטים

בפרק זה אנו בוחנים בכלים אקונומטריים את השפעת אירועי טרור על תחושות שונות של הפרטים: שביעות רצונם מחייהם, ציפיותיהם לשיפור במצבם הכללי והכלכלי, ביטחונם האישי בסביבת מגוריהם והרגשת הבדידות שלהם.

את השפעת הטרור על שביעות הרצון מהחיים אמדנו במודל של בחירה בינארית (Probit), ולשם כך קיבצנו את התשובות לשאלה על שביעות הרצון באופן הבא: שבע רצון – מרוצה מאוד או מרוצה מהחיים; אינו שבע רצון – לא כל כך מרוצה או בכלל לא מרוצה מהחיים. קיבוץ זה תואם את התפלגות התשובות לשאלה על שביעות הרצון מהחיים, המעידה על הבחנה ברורה בין שתי הקבוצות שנבחרו, לעומת גישה של רצף תשובות אפשריות. יצוין כי מבדיקות שערכנו הסתבר כי כיווני ההשפעה של המשתנים המסבירים במודל הבחירה הבינארית זהים לאלו שהתקבלו במודל של בחירה אורדינאלית (ראו לוח נ-1 בנספח). השפעת הטרור על שביעות הרצון עשויה להיות שונה בין יהודים לערבים ולכן האמידה נערכה בנפרד. המשתנים המפקחים הסוציו-דמוגרפיים (X) הם מגדר, גיל, עולה, מצב משפחתי, מספר ילדים, השכלה, מצב בריאותי, דתיות, אבטלה; וכן ההכנסה המשפחתית הכספית ברוטו מכל המקורות לנפש תקנית (Y), שעמדה בממוצע בשנת 2002 על כ-3,770 ש"ח בקרב יהודים וכ-1,970 ש"ח אצל ערבים.

באופן פורמאלי, שביעות הרצון של נסקר i מחייו – S^* – תלויה באותם מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ובהכנסה, כמו גם בטרור (T) ובגורמים מקריים u, והיא נאמדת כאמור במודל Probit – משוואות (1) עד (3). את השפעת הטרור על שביעות הרצון מהחיים אנו מתרגמים למחיר הדוני (hedonic price) λ – משוואה (4) – הנוח להסתכלות בזכות המדידה במונחים כספיים. כך לדוגמא, אם האמידה מצביעה על כך שההשפעה השולית של ההכנסה המשפחתית (באלפי ש"ח)

מעלה את האושר ב-0.1 יחידות, יתר הדברים קבועים, ואילו הרוג נוסף בפח"ע מפחית אותו ב-0.2 יחידות, אזי הפגיעה השולית באושר שקולה לאלפיים ש"ח.

$$(1) \quad S_i^* = \alpha X_i + \beta Y_i + \gamma T_i + u_i$$

$$(2) \quad S_i = 1 \quad (S_i^* > 0)$$

$$(3) \quad \Pr(S_i = 1) = \Phi(\alpha X_i + \beta Y_i + \gamma T_i)$$

$$(4) \quad \lambda = \hat{\gamma} / \hat{\beta}$$

בלוח 1 מוצגת השפעת פיגועי הטרור על שביעות הרצון מהחיים של יהודים. את המחיר ההדוני של אירועי הטרור אנו מחשבים לפי סוג הפגיעה (הרוג ו/או פצוע) ומקום הפיגוע. החישוב נערך בקרב נסקרים בימים בהם התרחשו פיגועים עם נפגעים (כשליש מהנסקרים היהודים) כיוון שהשפעת הפיגועים דועכת מהר מאוד (פירוט בהמשך), ואילו שילבנו באמידה גם נסקרים שנשאלו בימים בהם לא התרחשו פיגועים הייתה מטשטשת תרומת הטרור לשביעות הרצון מהחיים.

השפעת הטרור על שביעות הרצון נבחנה בשלושה מודלים (לוח 1). במודל 1 נלקחים בחשבון רק הרוגים כיוון שההנחה היא שלפיגוע קטלני השפעה הרבה יותר גדולה על תחושות הפרטים מאשר לאירועים אחרים. במודל 2 נערכת הבחנה בין הרוגים לפצועים, ואילו במודל 3 נבחנת התגובה לסך הנפגעים באירוע. באשר למספר ההרוגים (מודל 1), כל הרוג נוסף בעיר המגורים של הנסקר בתוככי מדינת ישראל מביא לירידה רגעית בשביעות הרצון מהחיים של יהודים השקולה לכ-800 ש"ח לחודש לנפש תקינה, כמחצית מכך ביחס להרוג במקום אחר בישראל, וכשביעית מכך כתוצאה מהרג ישראלי ביש"ע.⁴ כאשר משלבים באמידה גם את מספר הפצועים בפיגועים (מודל 2), הפגיעה של מספר ההרוגים בשביעות הרצון מהחיים מתחזקת בשעה שנשמר המדרג לפי מקום האירוע. למספר הפצועים בפיגוע השפעה חיובית על האושר.⁵ יתכן שהתרומה החיובית של מספר הפצועים לאושר נובעת מכך שהחלופה יכולה להיות עגומה. בכל מקרה השפעת מספר הפצועים על האושר נמוכה בהרבה מזו של ההרוגים. בהתחשב בהשפעות המנוגדות של ההרוגים והפצועים, לסה"כ הנפגעים (הרוגים ופצועים יחדיו) בפיגועים שהתרחשו ביום עריכת הסקר בעיר המגורים של הנסקר (מודל 3) השפעה שלילית חלשה על שביעות הרצון

⁴ האומדנים ששימשו לחישוב המחיר ההדוני בלוח 1, כמו גם בהמשך העבודה, מובהקים ברמת מובהקות של לפחות 10 אחוזים, וניתן לקבלם מהמחברים.

⁵ במשוואה האומדת את מספר הפצועים (y) כפונקציה של מספר ההרוגים (x) באירועים עם נפגעים, ומבלי להתחשב בסוג האירוע, התקבלה התוצאה הבאה: $y = 3.2828 + 2.6897x + 0.0391x^2$ ($R^2 = 0.36$). כיוון שכך מפתיע לגלות שלמספר הפצועים תרומה חיובית לשביעות הרצון.

מהחיים, והיא בטלה בשישים כאשר הפיגועים התרחשו במקום אחר בשטח הריבוני של מדינת ישראל.

הסבר אפשרי לרגישות הנמוכה של הנסקרים לפיגועים בישיע ביום ביצוע הסקר הוא היכולת המוגבלת של ארגוני הטרור להוציא פיגוע לפועל, ועל אחת כמה וכמה פיגוע מרובה נפגעים. כתוצאה מכך אירוע פח"ע שהתרחש בישיע או לחילופין סיכול של כוחות הביטחון שבמסגרתו נפגעו לובשי מדים, מקטין את ההסתברות שבאותו מועד יתרחש פיגוע בתוככי מדינת ישראל, שם מתגוררים כ-96 אחוזים מאזרחיה היהודים. יש לזכור שרבים מהפיגועים בישיע התרחשו בשעות הלילה ולכן נמוכה הרגישות של פרטים הנסקרים בערב למחרת.

לוח 1. מחיר הדוני של טרור על יהודים בישראל¹

(ש"ח לחודש לנפש תקנית)

סוג הפגיעה	מקום האירוע	מודל 1	מודל 2	מודל 3
הרוגים	ישראל – עיר הנסקר	-795	-1,048	
	ישראל – מקום אחר	-423	-472	
	ישיע	-117	-297	
פצועים	ישראל – עיר הנסקר		83	
	ישראל – מקום אחר		31	
	ישיע		267	
הרוגים ופצועים	ישראל – עיר הנסקר			-110
	ישראל – מקום אחר			-44
	ישיע			124
מספר תצפיות		1,756	1,756	1,756

הערה ללוח:

(1) לרשימת משתנים מפקחים והשפעתם על שביעות הרצון מהחיים ראו לוח נ-1 בנספח.

השפעת מספר הנפגעים בפיגועים בישראל על שביעות רצונם של נסקרים ערבים מוצגת בלוח 2. הצורך בהבחנה בין יהודים לערבים כפול: האינתיפאדה היא מאבק לאומי והקשרים בין הפלסטינאים לערבי ישראל מעמידים את האחרונים בדילמה; החשיפה של ערביי ישראל לפיגועים מוגבלת ביותר – בשנת 2002 נהרגו 17 מוסלמים (ובסה"כ 27 לא-יהודים), שהם כ-4

אחוזים מכלל ההרוגים, בשעה שחלקם של המוסלמים בקרב האזרחים המתגוררים בשטח הריבוני של מדינת ישראל עומד על כ-16 אחוזים. גם ממצאי הסקר הכלל-ארצי בקרב ישראלים בוגרים מצביעים על כך שהחשיפה של ערבים לטרור (ישירה או של קרובי משפחה ומכרים) הרבה יותר נמוכה מזו של יהודים (Bleich *et al.*, 2003). תרומת מספר ההרוגים בתוככי ישראל לאושרם של הערבים אינה ברורה: באמידה של הרוגים בלבד (מודל 1) המחיר ההדוני חיובי וחלש, וכאשר משלבים באמידה את מספר הפצועים (מודל 2) הוא שלילי וגבוה בהרבה. יש לשים לב לכך שהמחיר ההדוני בקרב ערבים הרבה יותר נמוך מזה שנמצא אצל יהודים. כיוון שמספר התצפיות מצומצם יש להתייחס לתוצאות בזהירות המתבקשת.

לוח 2. מחיר הדוני של טרור על ערבים בישראל¹

(ש"ח לחודש לנפש תקנית)

סוג הפגיעה	מקום האירוע	מודל 1	מודל 2	מודל 3
הרוגים	ישראל – סה"כ	63	-238	
	יש"ע	116	570	
פצועים	ישראל – סה"כ		95	
	יש"ע		-230	
הרוגים	ישראל – סה"כ			51
ופצועים	יש"ע			32
מספר תצפיות		253	253	253

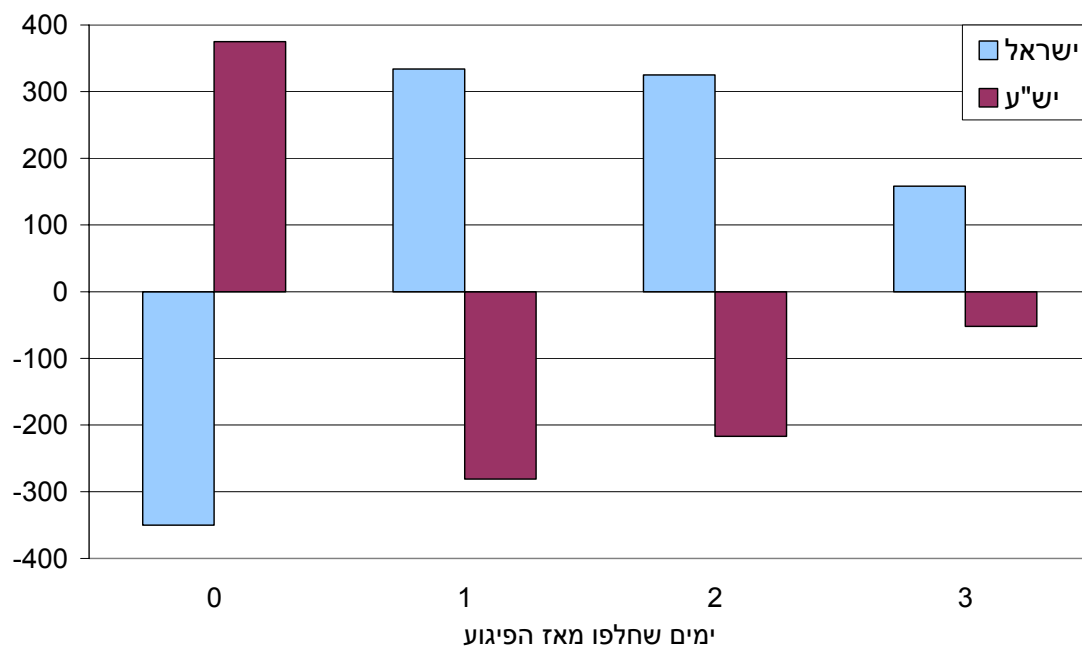
הערה ללוח:

(1) לרשימת משתנים מפקחים והשפעתם על שביעות הרצון מהחיים ראו לוח נ-1 בנספח.

עד עתה בחנו את השפעת הפיגועים על שביעות הרצון של ישראלים מחייהם ביום בו הם התרחשו. כעת נתמקד בפונקצית התגובה, וזאת באמצעות שילוב באמידה של הרוגים בפיגועים בימים שקדמו לביקור הסוקרים במשקי הבית של המשיבים לסקר החברתי. באמידה נכללו כל המשיבים לסקר, כאשר שני שלישים מהם ענו עליו בחלון זמן בן שלושה ימים לפני עריכת הסקר, שבמהלכו התרחשו פיגועים עם נפגעים. בציר 6 מוצגת פונקצית התגובה של יהודים להרוגים בפיגועים, וליתר דיוק המחיר ההדוני במונחי הכנסה משפחתית חודשית ברוטו לנפש תקנית. ביום פיגוע בישראל שביעות הרצון פוחתת, כפי שנמצא גם בלוח 1, אולם התרומה של פיגוע מיום קודם הופכת לחיובית ודועכת עם הזמן. יתכן והדבר נובע מהגברת פעולות הסיכול בעקבות אירוע פח"ע

או ממגבלות על יכולתם של מחבלים לבצע פיגוע נוסף בסמיכות כה רבה, מה שמקטין את ההסתברות להתרחשות פיגוע ביום עריכת הסקר. יצוין כי במחקר קודם (Friedland and Merari, 1986) נמצא שהחשש מחשיפה לפיגועי טרור פוחתת בקצב הרבה יותר איטי לאחר אירוע פח"ע גדול ממדים. פיגועים בישי"ע ביום עריכת הסקר מעלים את שביעות רצון, אך כעבור יום או יומיים שביעות הרצון קטנה, יתכן מאימת פיגועים נוספים בישראל גופא, והשפעת הטרור בישי"ע ממשיכה להתפוגג לאחר מכן.

**ציור 6. מחיר הדוני ליהודים של הרוגים בפיגועים,
לפי מקום התרחשות הפיגוע ומשך הזמן שחלף
(ש"ח לחודש לנפש תקנית)**

אנו בחנו את השפעת מספר ההרוגים בפיגועים לא רק על שביעות הרצון מהחיים, אלא גם על תחושות נוספות של יהודים, כמו ציפיות לשיפור במצב הכלכלי והכלכלי, הרגשת ביטחון בסביבת המגורים והרגשת בדידות. בסקר החברתי יש לשאלות בתחומים אלו מדרג של שלוש או ארבע תשובות אפשריות ולכן השתמשנו במודל של בחירה אורדינאלית (Ordered Probit), תוך שילוב אותם משתנים מפקחים מהאמידות הקודמות. באמידה של ציפיות לשיפור במצב הכלכלי נכלל גם המשתנה המסביר שביעות רצון מהמצב הכלכלי בהווה, וביתר האמידות שביעות הרצון הכללית בהווה. תוספת זו מתבקשת לאור התיאוריה שהשתרשה בתחום (Easterlin, 2001),

ולפיה הציפיות החומריות והאחרות של הפרט תלויות בנקודת המוצא שלו בכל רגע נתון, ועם השיפור במצבו הנוכחי נערכת התאמה לנסיבות החדשות (aspiration level theory).

בלוח 3 מוצגים אומדני השפעת מספר ההרוגים על הציפיות והתחושות האישיות, ולשם השוואה מופיעה גם התרומה של מצב בריאותי שפיר למשתנים המוסברים, כיוון שהמצב הבריאותי הוא גורם מפתח בהסבר המענה למגוון שאלות סובייקטיביות.

לטרור קטלני בעיר המגורים של הנסקר השפעה חיובית על ציפיותיו לחיים טובים יותר בעתיד ותרומתו דומה לזו של מצב בריאותי שפיר, דהינו עוצמת ההשפעה חזקה מאוד. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקר קודם (זוסמן ורומנוב, 2004), שלפיו נסיבות קשות בהווה, כמו אבטלה ורמת הכנסה נמוכה, מובילות לאופטימיות. לעומת זאת לטרור המפיל חללים במקום אחר בישראל וביש"ע אין כמעט השפעה על הציפיות האישיות. תמונה דומה מצטיירת גם במקרה של המצב הכלכלי בעתיד, אלא שלאירוע פח"ע בעיר המגורים של הנסקר תרומה חיובית הרבה יותר חלשה לציפיות הכלכליות מאשר לציפיות הכלליות, כפי הנראה בשל הערכת הפרטים שעתידם הכלכלי תלוי הרבה יותר במעשה ידיהם ובמאפייניהם הסוציו-דמוגראפיים והכלכליים, ופחות בגורמים אכסוגניים כמו טרור.

הביטחון האישי של הפרטים הוא לא רק תולדה של עצימות הטרור אלא גם של היקף הפעילות הפלילית בעיר המגורים. בסקר החברתי מופיעה שאלה באיזו מידה הנסקר מרגיש בטוח ללכת לבד בשעות החשיכה באזור מגוריו, שאלה המקובלת גם בסקרים חברתיים ברחבי העולם, ומשקפת את תחושת הביטחון האישי. מלוח 3 אנו למדים שפיגוע קטלני בעיר מגוריו של הנסקר מקטין את ביטחונו האישי בשיעור לא מבוטל. בעקבות פיגוע משטרת ישראל וכוחות הביטחון האחרים מתגברים את נוכחותם לאורך קו התפר ובכניסה לעיר. כתוצאה מכך הסיכויים לסכל פיגועים מתוכננים עולים, אולם בשל הסטת המשאבים הלחימה בפשע חסרה. לפיכך התרומה השלילית של הטרור לתחושת הביטחון האישי מתבטאת את הנוכחות הדלה של המשטרה בשכונות המגורים, ויתכן אף את העלייה בתפיסת הסיכון, שכן איום הטרור לא פסח על חוצות הערים, בעיקר בישובים עירוניים וכפריים הסמוכים לקו התפר (למשל ירושלים והשרון).

באשר לתחושת הבדידות של הנסקרים, ה-Terror Management Theory מתחום הפסיכולוגיה מצביעה על כך שאימת המוות מגבירה את הצורך לחזק את הקשרים הבין-אישיים ולהעצים את תחושת ההשתייכות (לסקירה ראו Mikulincer et al., 2003), וסקרים מצביעים על כך שזו אכן התנהגות מקובלת בישראל לאחר פיגועים (Bleich et al., 2003). יש לזכור שהכיסוי

התקשורת של פיגועים הופך את האירוע לחוויה קולקטיבית המדחיקה את בעיות הפרט, במיוחד כאשר הפיגוע מתרחש מחוץ לעיר מגוריו של הנסקר, או ביש"ע שם חלק גדול מהנפגעים הם חיילים. לפיכך ניתן לצפות שפיגועים יביאו להפגת תחושת הבדידות. עם זאת, לא תמיד יש בנמצא אחרים עםם ניתן לחלוק חוויות, כפי שמסתבר גם מהעלייה במספר הפניות לער"ן בעקבות התגברות הפח"ע. מלוח 3 עולה כי טרור קטלני בישראל מגביר במקצת את הרגשת הבדידות של הנסקרים, ולעומת זאת אירועים חבלניים ביש"ע מפיגים אותה.

לוח 3. השפעת הטרור

על ציפיות ותחושות אישיות של יהודים¹

הגברת תחושת הבדידות ⁴	ביטחון אישי בשכונה ³	ציפיות לשיפור במצב ² :		מספר הרוגים ב:
		הכלכלי	הכלכלי	
0.005	-0.100	0.049	0.125	ישראל – עיר הנסקר
(0.19e-2)	(0.18e-2)	(0.19e-2)	(0.32e-2)	
0.004	-0.000	-0.004	-0.005	ישראל – מקום אחר
(0.05e-2)	(0.05e-2)	(0.05e-2)	(0.05e-2)	
-0.025	0.033	-0.018	-0.001	יש"ע
(0.08e-2)	(0.08e-2)	(0.09e-2)	(0.09e-2)	
-0.565	0.246	0.310	0.287	מצב בריאותי שפיר ⁵
(0.45e-2)	(0.45e-2)	(0.48e-2)	(0.49e-2)	
1,749	1,746	1,607	1,587	מספר תצפיות
0.114	0.163	0.177	0.148	$R_{ML}^2 = 1 - \exp(-2(L_1 - L_0) / N)$

הערות ללוח:

- (1) נאמד במודל Ordered Probit. לרשימת משתנים מפקחים ראו לוח נ-1 בנספח. סטיות תקן בסוגריים.
- (2) "בשנים הקרובות האם אתה חושב שחייך (מצבך הכלכלי) יהיו טובים או פחות טובים בהשוואה להיום?": 1. יותר טוב, 2. אותו דבר, 3. פחות טוב.
- (3) "האם אתה מרגיש בטוח ללכת לבדך בשעות החשיכה באזור בו אתה גר?": 1. בטוח מאוד, 2. בטוח, 3. לא כל כך בטוח, 4. כלל לא בטוח.
- (4) "האם יש מצבים בהם אתה מרגיש בדידות?": 1. אף פעם לא, 2. לעיתים רחוקות, 3. לפעמים, מדי פעם, 4. לעיתים קרובות.
- (5) אין בעיה בריאותית או פיזית הקיימת 6 חודשים או יותר.

ד. סיכום

בשלהי שנת 2000 פרצה התקוממות מזוינת ביהודה, שומרון וחבל עזה (ישי"ע) המלווה גם בפיגועי טרור קשים כנגד אזרחים בערי ישראל, ואלו הגיעו לשיאם בשנת 2002 אשר במהלכה נהרגו כ-460 ישראלים ונפצעו אלפים.

מפתיע לגלות שחרף המצב הביטחוני והכלכלי הרעוע ששרר בשנת 2002, הסקר החברתי רחב הממדים שערכה לראשונה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מצביע על כך ש-83 אחוזים מהישראלים שבעי רצון מחייהם, בדומה לשיעור במדינות ה-OECD.

במחקר זה נבחנה השפעת הפעילות החבלנית העוינת על האושר, הציפיות ותחושות נוספות, באמצעות זיווג בין הנסקרים לבין הפיגועים בשני מישורים: מקום ומועד. מסתבר כי פיגועים קטלניים גורעים הרבה מן האושר – הטרור בעיר המגורים של הנסקר בתוככי מדינת ישראל מביא באותו היום לירידה בשביעות הרצון של יהודים השקולה לכחמישית מהכנסתם המשפחתית החודשית ברוטו לנפש תקנית, כמחצית מכך ביחס לפיגוע במקום אחר בישראל, וכשביעית מכך כתוצאה מהרג ישראלי בישי"ע. למספר הפצועים בפיגוע דווקא השפעה חיובית חלשה על האושר. הפגיעה בשביעות הרצון פוחתת במהירות עם הזמן, כך שכעבור ארבעה ימים היא מתפוגגת, ולכן בממוצע על פני השנה כולה הטרור כפי הנראה כמעט אינו מותיר חותם על שביעות רצונם של הישראלים מחייהם.

לטרור קטלני בעיר מגורי הנסקר השפעה חיובית ניכרת על ציפיותיו לחיים טובים יותר בעתיד. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים ולפיהם נסיבות קשות בהווה מובילות לאופטימיות. לעומת זאת לטרור שהפיל חללים במקום אחר בישראל ובישי"ע אין כמעט השפעה על ציפיות הפרטים. תמונה דומה מצטיירת גם במקרה של ציפיות למצב הכלכלי האישי, אלא שלפיגוע בעיר המגורים של הנסקר תרומה חיובית הרבה יותר חלשה לציפיות הכלכליות מאשר לציפיות הכלליות.

פיגוע המלווה בהרוגים בעיר מגורי הנסקר מקטין בשיעור לא מבוטל את הביטחון האישי שלו בסביבת מגוריו, כפי הנראה בשל הסטת משאבים מטיפול בפשע באזור המגורים ללחימה בטרור בשולי העיר ומחוצה לה, ויתכן אף התגברות תפיסת האיום של הטרור על שכונת המגורים. טרור קטלני בישראל מגביר במקצת את הרגשת הבדידות של הנסקר ומפיג אותה כאשר הוא מתרחש בישי"ע (שם מרבית ההרוגים חיילים), יתכן בזכות העצמת תחושת ההשתייכות, כפי שמצביעים מחקרים פסיכולוגיים.

המבנה הנוכחי של הסקר החברתי, שאינו סקר מעקב, מונע את האפשרות לבחון האם חלו שינויים ארוכי טווח בשביעות הרצון של ישראלים מחייהם ובתחושותיהם הנוספות בעקבות פרוץ האינתיפאדה. לכך חשיבות רבה בהבנת תהליכים רחבים, להבדיל מניתוח ממוקד של השפעת פיגועים מסוימים, כפי שנערך בעבודה זו.

בנק ישראל, מחלקת המחקר, *דין וחשבון 2002*, תיבה א'-1.
 בר, ק., אורן, ע. ולוין-אפשטיין, נ. (2004), *ישראל באירופה: קרוב יותר למזרח היבשת מאשר למערבה*, דעות בעם, אוניברסיטת ת"א, מכון ב.י. כהן לחקר דעת קהל.
 גילת, י. ולצר, י. (טרם פורסם), *פניות לעזרה ראשונית נפשית בטלפון בתקופת האינתיפאדה*.
 זוסמן, נ. ורומנוב, ד. (2004), *אושר העממים: שביעות רצונם של ישראלים מחייהם*, בנק ישראל,
 מחלקת המחקר, סדרת מאמרים לדיון 2004.03.

Becker, G.S. and Rubinstein, Y. (2004), *Why Do Small Probabilities Events Affect Our Life? The Effect of Terror in the Framework of a Rational Choice Model*, draft.

Bleich, A., Gelkopf, M. and Solomon, Z. (2003), "Exposure to Terrorism, Stress-Related Mental Health Symptoms, and Coping Behaviors Among a Nationally Representative Sample in Israel", *The Journal of the American Medical Association*, Vol. 290, Issue 5, pp. 612-620.

Di Tella, R., MacCulloch, R.J. and Oswald, A.J. (2003), "The Macroeconomics of Happiness", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 85, No. 4, pp. 809-827.

Eckstein, Z. and Tsiddon, D. (2004), *Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel*, The Pinhas Sapir Center for Development, Tel-Aviv University, Discussion Paper No. 3-2004.

Eldor, R. and Melnick, R. (2004), "Financial Market and Terrorism", *European Journal of Political Economy*, Vol. 20, No. 2, p. 367-386.

Easrelin, R.A. (2001), "Income and Happiness: Towards a Unified Theory", *The Economic Journal*, Vol. 111, No. 473, pp. 465-484.

Fielding, D. (2003), "Counting the Cost of the Intifada: Consumption, Saving and Political Instability in Israel", *Public Choice*, Vol. 116, No. 3-4, pp. 297-312.

--- (2003), "Modeling Political Instability and Economic Performance: Israel Investment During the Intifada", *Economica*, Vol. 70, No. 277, pp. 159-186.

Frey, S.B. and Luechinger, S. (2003), *Measuring Terrorism*, University of Zurich.

--- and Stutzer, A. (2002), "What Can Economist Learn from Happiness Research?", *Journal of Economic Literature*, Vol. 15, No. 2, pp. 402-435.

Friedland, N. and Merari, A. (1986), "The Psychological Impact of Terrorism on Society: A Two-Edged Sword", In Milgram N. (ed.), *Stress and Coping in Time of War*, Brunner/Mazel Publishers, New-York, New-York, pp. 243-256.

- Gidron, Y., Gal, R. and Zahavi, S. (1999), "Bus Commuters' Coping Strategies and Anxiety from Terrorism: An Example of the Israeli Experience", *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 12, No. 1, pp. 185-192.
- Haj-Yehia, S. (2003), *Terrorizing the Consumers and Investors*, Job Market Paper, MIT.
- Inglehart, R. and Klingemann, H.D. (2002), *Genes, Culture, Democracy, and Happiness*, www.worldvaluesurvey.org/library/index.html, 19/4/2002.
- Israel-Vleeschhouwer, A. (2002), *Fear of Terrorism: The Role of Social Identity as a Mediator*, Unpublished Manuscript, Tel-Aviv University.
- Kahneman, D., Diener, E. and Schwarz, N. (1999), *Well-Being: The Foundation of Hedonic Psychology*, Russell Sage Foundation, New-York, New-York.
- Klar, Y., Zakay, D. and Sharvit, K. (2002), "If I don't Get Blown up...": Realism in Face of Terrorism in an Israeli Nationwide Sample", *Risk Decision and Policy*, Vol. 7, pp. 203-219.
- Mikulincer, M., Florian, V. and Hirschberger, G. (2003), "The Existential Function of Close Relationships – Introducing Death into the Science of Love", *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 7, pp. 20-40.
- Peled, T. And Katz, E. (1974), "Media Function in Wartime: The Israel Home Front in October 1973", In J. Blomer and E. Katz (eds.), *The Oases of Mass Communication*, Saga, Beverly Hills CA., pp. 49-69.
- Scott, J.L. (2001), "Media Congestion Limits Media Terrorism", *Defense and Peace Economics*, Vol. 12, No. 3, pp. 215-227.
- Slone, M. (2000), "Responses to Media Coverage of Terrorism", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 44, No. 4, pp. 508-522.

נספח

לוח נ-1. אומדני השפעת משתני רקע על שביעות הרצון מהחיים

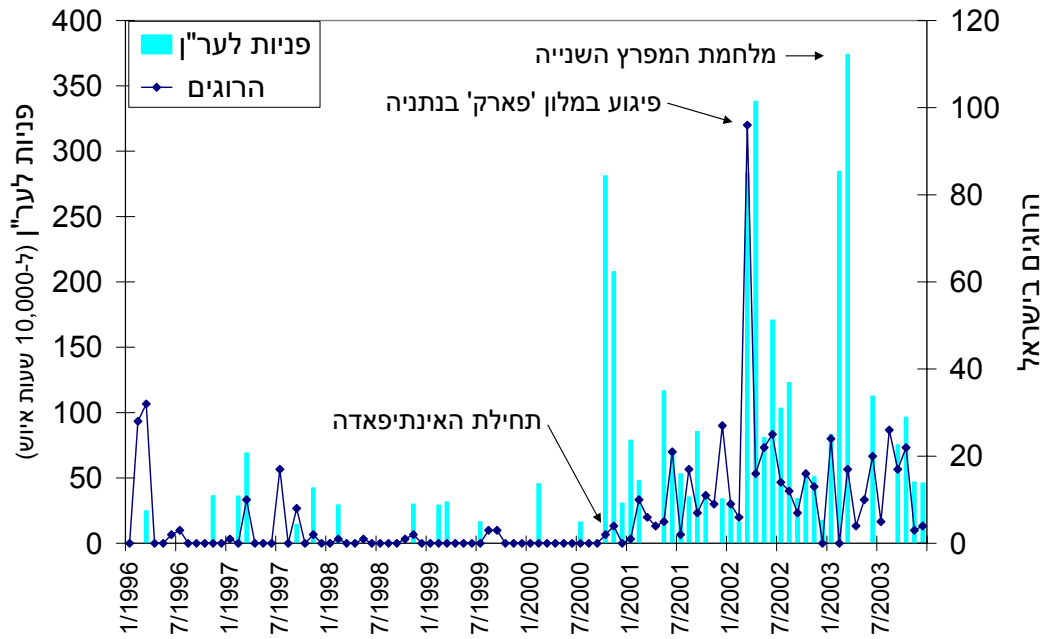
ערבים		יהודים				משתנה מסביר		
Ordered Probit		Probit		Ordered Probit		Probit		
אומדן	סטיית תקן	אומדן	סטיית תקן	אומדן	סטיית תקן	אומדן	סטיית תקן	
0.54e-2	-0.307	0.70e-2	-0.318	0.23e-2	-0.005	0.34e-2	-0.011	גבר
0.12e-2	-0.045	0.16e-2	-0.045	0.04e-2	-0.091	0.07e-2	-0.080	גיל
0.12e-5	0.001	0.17e-5	0.001	0.43e-5	0.001	0.06e-5	0.001	גיל בריבוע
				0.31e-2	-0.625	0.42e-2	-0.413	עולה ¹
0.82e-2	0.609	1.06e-2	0.775	0.39e-2	0.286	0.64e-2	0.218	מצב משפחתי ² : נשוי
1.95e-2	-0.211	2.28e-2	-0.248	0.55e-2	-0.442	0.74e-2	-0.613	גרש ³
1.69e-2	0.718	2.41e-2	1.491	0.64e-2	-0.514	0.86e-2	-0.671	אלמן
0.16e-2	-0.038	0.90e-2	-0.63	0.10e-2	0.075	0.18e-2	0.118	מספר ילדים
0.87e-2	0.089	1.14e-2	0.221	0.31e-2	0.073	0.45e-2	0.034	השכלה ⁴ : על-תיכונית
0.93e-2	0.204	1.40e-2	0.495	0.29e-2	0.150	0.47e-2	0.414	אקדמאית
0.64e-2	1.006	0.78e-2	1.236	0.26e-2	0.665	0.36e-2	0.839	מצב בריאותי שפיר ⁵
				0.55e-2	1.500	1.27e-2	1.571	חרדי ⁶
				0.28e-2	0.199	0.43e-2	0.389	דתי ⁶
0.22e-2	0.068	0.39e-2	0.226	0.05e-2	0.066	0.09e-2	0.097	הכנסה משפחתית לנפש תקנית ⁷
0.95e-2	-0.534	1.09e-2	-0.700	0.47e-2	-0.818	0.56e-2	-0.981	מובטל
0.57e-2	0.480	0.71e-2	0.429	0.28e-2	0.459	0.39e-2	0.575	בעלות על רכב פרטי
0.82e-2	0.272	1.10e-2	0.281	0.28e-2	0.086	0.43e-2	0.129	מבצע "חומת מגן" ⁸
	1,058		1,058		5,817		5,817	מספר תצפיות
	0.127		0.135		0.175		0.116	$R_{ML}^2 = 1 - \exp(-2(L_1 - L_0) / N)$

הערות ללוח:

- (1) עולים משנת 1990 ואילך.
- (2) קבוצת הבסיס היא רווק.
- (3) כולל פרוד.
- (4) התעודה או התואר הגבוה ביותר. קבוצת הבסיס היא השכלה עד תעודת בגרות ועד בכלל.
- (5) אין בעיה בריאותית או פיזית הקיימת 6 חודשים או יותר.
- (6) קבוצת הבסיס היא מסורתי לא דתי או לא דתי/חילוני. דתי: דתי או מסורתי דתי.
- (7) הכנסה משפחתית כספית ברוטו מכל המקורות לנפש תקנית (באלפי ש"ח).
- (8) משתנה דמי המקבל את הערך 1 עבור ימי סקר בתקופה 30/03/2002 – 31/05/2002. בתקופה זו התנהלה פעילות צבאית נרחבת של צה"ל ביהודה ושומרון, שכללה השתלטות זמנית על ערים פלסטינאיות (מבצע "חומת מגן").

ציור נ-1. פניות טלפוניות לעזרה רפואית נפשית (ער"ן) על רקע ביטחוני¹

והרוגים בפיגועים בישראל², 1996-2003

המקור: ער"ן; המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, המרכז הבינתחומי בהרצליה; עיבודי המחברים.
הערות לציור:

- (1) מתוקננות ל-10,000 שעות איוש של מוקדי ער"ן.
- (2) לא כולל יש"ע.